

Rashidova Xushnoza Nuraliyevna

Toshkent Davlat Sharqshunoslik Universiteti 3-kurs talabasi

Annotatsiya: *Rassom o'z ishining har bir detaliga alohida e'tibor beradi. Ular yordamchilari yoki epizodlari bo'lsin, o'z qahramonlarining ismlarini tanlashda qiynalishadi. Maqolada Alisher Navoiyning "Xamsa" sida tilga olingan xalq ismlarining qahramon xarakteriga mosligi tahlil qilingan.*

Kalit so'zlar: *Alisher Navoiy, "Xamsa", shaxsiy ismlar, obraz turlari, asardagi tarixiy shaxslar tasviri, qahramon xakteri.*

KIRISH

Asl ismi Nizomiddin Mir Alisher. U Hirotida tug'ilib, shu yerda umrining asosiy qismini o'tkazgan. Navoiyning otasi G'iyosiddin Bahodir temuriylar xonadoniga yaqin bo'lgan. She'r zavqi va iste'dodi erta uyg'ongan.

Bolalikdayoq Farididdin Attorning «Mantiqut-tayr» asarini yod olgan, Sharafiddin Ali Yazdiy nazariga tushgan, Mavlono Lutfiy yosh shoir iste'dodiga yuqori baho bergan, Kamol Turbatiy e'tirofini qozongan.

Sayyid Hasan Ardasher, Pahlavon Muhammad kabi ustozlardan ta'lim olgan, Abdurahmon Jomiy bilan ijodiy hamkorlikda bo'lgan. Navoiy 1469 yilgacha temuriylar orasidagi ichki nizolar sababli Hirotidan yiroqroqda yashagan. Husayn Boyqaro Xuroson taxtiga o'tirgach (1469), Navoiy hayoti va ijodida yangi bosqich boshlanadi, muhrdorlik (1469) mansabiga, vazirlik (1472) va Astrobod hokimligi (1487)ga tayinlanadi. 1480—1500 yillar mobaynida o'z mablag'lari hisobidan bir necha madrasa, 40 rabot (safardagi yo'lovchilar to'xtab o'tish joyi), 17 masjid, 10 xonaqoh, 9 hammom, 9 ko'prik, 20 ta hovuz qurdiradi. Husayn Boyqaro Alisher Navoiyga «muqarrabi hazrati sultoniy» («sulton hazratlarining eng yaqin kishisi») degan unvonni beradi. Unga ko'ra Navoiy davlatning barcha ishlariga aralasha olardi.

Alisher Navoiy tarjimai holi o'z davrida Xondamir, Vosifiy, Husayn Boyqaro, Bobur kabi tarixchi va davlat arboblarning asarlarida aks etgan. O'zbek olimlari O. Sharafiddinov, V.Mahmud, Oybek, Ya. G'ulomov, I.Sulton. A.Zohidov, V.Abdullaev, A.Qayumov, S.G'anieva v.b. Navoiyning hayot yo'li haqida asarlar yaratishgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Navoiy "Xamsa" sini o'rganish va o'rgatishda ko'p bilim va malakaga ega bo'lish lozim, chunki undagi mazmun-mohiyat, voqea-hodisalar tizimi, obrazlar silsilasi, so'z, jumla talqini, umuman, g'oyaviy-badiiy nafosatini tushunib yetish yetarli darajada tayyorgarlikni talab etadi. Maktab o'quvchilari, oliy o'quv yurti talabalarining bu masalada anchagina qiyinchiliklarga duch kelishi tayin. Shu sabab ham "Xamsa"dek ulkan asarni yaxshiroq anglash, baytlar mohiyatini his qilish uchun keng qamrovli bilim sohibi bo'lish talab qilinadi. Arab, fors, eski o'zbek tili so'zlarining ma'nosini bilish, dunyo mamlakatlari, ularning o'rni, geografik joylashuvi, payg'ambarlar obrazlari, islomiy g'oyalar, diniy talqinlar uchrashi -Qur'oni karim sabog'ining muhimligi, turli sulolalar, podsholar, tarixiy kishilar

nomlarining mavjudligi - tarix fanidan yetarlicha xabardorlik, tarixiy afsona va hadislardan, tasavvuf, falsafa va boshqa fan sohalariga doir ilmlardan ma'lum darajada xabardorlikni talab etadi. Shaxs nomlari, obrazlar tizimini taniy olish, bu timsollar haqida yetarlicha ma'lumotga ega bo'lish ham Navoiy asarlari mohiyatini to'liqroq anglab yetishga zamin bo'ladi. O`R FA SHI qo'lyozmalar fondida 15-20 asrlarda ko`chirilgan 166 qo'lyozma saqlanadi. Ulardan 84 tasida beshlikning hamma dostonlari berilgan.

«Xamsa» haqida xorijiy olimlar A.Vamberi, J.Malokolin, F.Richard, L.Vari, Y.Ekman, E.Partele; rus tadqiqotchilari I.Krachkovskiy, V.Bartold, E.Bertels, Konrad, B.Jirmunskiy, A.Yakubovskiy, A.Semyonov; turk olimlari F.Ko`prulu, A.S.Levend, K. Eraslon; ozar olimlari H. Arasli, G. Aliev; o`zbek olimlari Fitrat, I.Sulton, V.Zohidov, A.Qayumov, T.Jalolov, Sodir Erkinov, S.Nazrullaeva, A.Abdug`afurov, M.Hakimov, S.Hasanov v.b. ishlari ma'lum. O`zMUda «Xamsa»ni tadqiq etish borasida B.Qosimov, B.Akrom, H.Boltaboev, A.Erkinov, D.Farmonova tadqiqot ishlari olib bormoqdalar.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

"Xamsa" asari XV asrdan to shu kungacha bo'lgan muddatda o'z qadr-qimmatini zarracha ham yo'qotmagan asl asarlar sirasiga kiradi. Bejizga bu an'anaviy merosga zamondosh ijod ahli tomonida yuksak baho berilmagan. Bu baholar qiymatini esa asarni anglab, tushunib mutolaa qilgandagina anglash mumkin.

Bizningcha, Navoiy "Xamsa"sini to'liqroq tushunishda quyidagilarga e'tiborni qaratish zarur:

Masalan, asarda keltirilgan qahramon nomlarini sharhlash, bilish, tarixiy, an'anaviy nom bo'lsa tanish ham asar mohiyatini anglashda muhim hisoblanadi.

- "Xamsa"da turli afsonalarga ishora qilinuvchi baytlarni aniqlab, ularning sharhini berish;

- asarda qayd etilgan joy nomlarini, mamlakatlarning joylashgan o'rni, ayni kundagi nomi, hududi, ularni qo'llashda shoirning g'oyaviy-badiiy niyatini ko'rsatish;

- "Xamsa" dostonlarida uchraydigan obrazlarni quyidagicha tasniflab, mohiyati, o'ziga xosligini anglatish, uqtirib tushuntirish;

a) tarixiy shaxslar obrazlari;

b) payg'ambarlar obrazlari;

v) mifologik obrazlar;

g) an'anaviy obrazlar (sevgi-muhabbat, saxiylik, adolat va hokazolar bilan bog'liq timsollar).

- "Xamsa" dostonlaridagi voqealar, holatlar: obrazlar, falsafiy tushunchalar, ayrim istilohlarning majoziy yoki haqiqiy, dunyoviy yoki tasavvufiy ma'nolarini aniqlash, asosli va ishonarli tarzda sharhlash;

- "Xamsa"da hayotiy manzaralar ifodasi (inson, uning urf-odatlarini, hayot va tabiatdagi o'zgarishlar, voqea-hodisalar);

- dostonlarda uchraydigan turli badiiy usul va vositalar (ramzlar, tush manzaralari, hushdan ketish holatlari);

- "Xamsa" da xalq maqollari, hikmatli so'zlar tasnifi va shu kabilar.

Navoiy "Xamsa"sida ko'plab obrazlar uchraydi. Biz bevosita dostonlardagi asosiy qahramonlar, sujetida shu obrazlar sarguzashti, kechinmalari ifodalanganlarni nazarda

tutmayapmiz. Aksincha, ana shu obrazlar bilan bog'liq voqealar, ulardagi turli qirralarni namoyon etishda vosita bo'ladigan, o'xshatiladigan, qiyoslanadigan o'zga obrazlarni e'tiborga olayapmiz.

Ma'lumki, "Hayrat ul-abror"da yagona voqea, biror obrazlar taqdiri, ular bilan aloqador sarguzashtlar bayon etilmaydi. Shu sabab ham asarda falsafiy mushohadalar jarayonida ko'plab payg'ambarlar, shayx, avliyo, so'fiylar, hukmdorlar, shoiru olimlar nomlari qayd etiladi. "Farhod va Shirin", "Layli va Majnun"da esa boshqacha. Ularda ma'lum qahramonlar hayoti, u bilan bog'liq voqealar tizimi bayon etiladi. Shu nuqtai nazardan, "Sab' ai sayyor", "Saddi Iskandariy"ning obrazlari ham o'ziga xos. "Xamsa"ni to'liq mutolaa qilinsa, obrazlar ko'lami, ularning rang-barangligi, turli toifa kishilari ekanligi ma'lum bo'ladi.

Shaxs otlarining leksik xususiyatlari atash ma'nolari qaysi tildan olinganiga ko'ra muallifning g'oyaviy maqsadiga muvofiq qo'llanilgan. Masalan, ijobiy qahramon ismlari ijobiy bo'yoqdorlikka ega. Ism tag ma'nosi zahirida ijobiy xususiyat aks etgan.

Alisher Navoiy o'z dostonida Farhodni asosiy, markaziy qahramon qilib oldi. Uni tom ma'noda ijobiy qahramon sifatidagi yangicha talqin berdi. "Farhod obrazida o'z davrining ilg'or g'oyalarini kuylaydi, xalq ommasiga xos qator oliyjanob xususiyatlarni ideallashtiradi" (Hayitmetov A. Navoiyning ijodiy metodi masalalari. 93-bet). Farhod-ismi aqlli, zukko, fahm-farosatli, dono yigit semalariga ega.

Yana dostonda xamsachilik an'analariga muvofiq qo'llanilgan ismlar ham mavjud. Xisrav, Shirin, Bahrom, Shopur. Shirin-bu yerda shoir so'z o'yni ishlatgan: Navoiy o'z salafлари Nizomiy va Xusrav Dehlaviy Shirinni jahon ahliga yoqimli, totli obraz qilib yaratdilar, demoqchi. Shirin ayrim afsona va dostonlarda rumli, eronli, oromiy nasab yoki armani deb aytiladi. Nizomiyda u ozarbayjonlik bo'lsa, Navoiyda esa armaniyalikdir. Dostonda bu obraz nihoyatda go'zal va bu go'zallik qalbiga ham ko'chgan qilib tasvirlangan. Shirin yana mukammallik, sadoqatli, shafqat va mehr timsoli hamdir. Chin ma'noda Shirin asl yoqimli, hammaga manzur timsol bo'la olgan.

Shaxs nomlarining qo'llanishida yana bir sezilarli jihat tarixiy shaxslar, ya'ni payg'ambarlar, avliyolar, buyuk hukmdorlar, qahramon va donishmand zotlarning nomlari keltirilganligidir. Bu baytlarda talmeh san'ati qo'llanganini ifodasi. Misol uchun: Chu septi dahr tun mushkiga kofur,

Sochildi Ahraman anfosidin nur. Tutub holig'a tun ifriti motam, Sulaymoni falak ko'rguzdi xotam.

Sulaymon alayhi salom, Aflotun, Suqrot-Sokrat (mil.av.470,469-399) qadimgi yunon faylasufi. Navoiy dostonida Suqrotni aql va hikmatda benazir shaxs sifatida talqin qiladi, Suhaylo-bu ism Suhayl nomli yorug' yulduz nomidan olingan. Bu yerda Yunonistondagi donishmand hakim nomi bo'lib kelgan. Buqrot-Gipokrat, Jomosp-qadimgi Eronning afsonaviy donishmand, munajjimi. Rustam, Axraman-dev, Xizr, Iskandar, Luqmon, Yusuf, Iso Masih, Maryam va boshqalar. Sulaymon-yahudiycha, Himoyalangan, berk, tinch, osoyishta, shikas topmaydigan. Ba'zilar "Tinchliksevar" deb izohlashadi. "Tavrot" tilida - Solomon. Bu nom Sulaymon payg'ambarimizning ismidir. Iskandar-yunoncha, o'zbekcha. Mard, qo'rqmas, dovyurak, jasurlarning sardori, himoya qiluvchi kabi ma'noda. Rustam-pahlaviycha. "Avesto"dagi Raodastan so'zidan yasalgan bo'lib, ulkan gavdali, qudratli, botir,

matonatli bahodir. Jamshid-Eronning afsonaviy shohlaridan. U qurol-aslaha, ipak va ranglar ixtiro qilgan, ulkan binolar qurdirgan ekan. Uning davrida odamlar farovon yashaganlar, xastaliknima, o'lim nima bilmagan emish. Bundan kibr-havoga berilib ketgan Jamshidni Olloh jazolagan emish. Badiiy adabiyotda ko'pincha Jamshidning sehrli jomi qalamga olinadi. Go'yo unda Jamshid o'z zamonasida istagan odam va joylarni ko'ra bilar ekan. Navoiy Husayn Boyqaroniana shu Jamshid taxtiga o'tirganl deb ta'riflamoqda.

Qorun-nihoyatda katta boylikka ega afsonaviy shaxs, lekin u o'ta xasis bo'lgan emish. Diniy rivoyatlarga ko'ra, u Muso payg'ambar aytganlariga amal qilmagan, buning uchun xudo butun boyligi, xazina, saroylari bilan yer qa'riga kiritib yuborgan emish. Badiiy adabiyotda Qorun davlatmandlik va xasislik ramzi kabi ishlatiladi. Bu yerda Chin xoqoni xazinasi Qorunnikidan yuz ming marta ortiq edi, deb ta'riflanadi.

Bu kabi afsonaviy shaxs otlari ham asar mazmun-mohiyatini ochib berishga xizmat qiladi.

Dostondagi boshqa nomlar semantikasiga e'tibor beramiz.

Mulkoro- dostonda Chin mamlakati xoqonining nomi. Vazir nihoyatda aql-farosatli, dono, tadbirli shaxs qilib tasvirlangan. Arabcha, fors-tojikcha, mamlakatning, davlatning bezagi, faxri, g'ururi. Boniy-arabcha. Rabboni-xudojo'y, Allohning bandasi. Xito mamlakatining eng usta me'mori. Moniy bilan aka- uka qilib tasvirlangan. Bir-biriga juda o'xshashadi.

Moniy-arabcha. Aqlli, donishmand. Ibn Fatak (216-217) -moniylik ta'limotining asoschisi. Sharq rivoyatlarida uni mashhur rassom, naqqosh deb ta'riflaydilar.

Qoran-Qoraniyoz o'zbekcha, fors-tojikcha ism bo'lib, Ollohdan iltijolar bilantilab olingan bola ulg'ayib kuchli yigit bo'lsin. Dostondagi toshtarosh ustaning nomi. Shopur-fors-tojikcha, pahlaviycha. Shahzoda, shoh farzandi. Usta rassom Farhodning do'sti. Nizomiyda bu obraz Xusravning qissaxoni, Shirin bilan Xusrav munosabatlarida vositachi, ko'makchi sifatida talqin qilingan. Xusrav Dehlaviyda ham.

Shopur Xusrav bilan yuruvchi, unga turli ajoyib-g'aroyibotlar hikoya qilib yupatib yuruvchi shaxs. Xusravga Shirinning rasmini ko'rsatib, Armaniya o'lkasiga birga ketgan Shopurdir. Navoiyda esa Shopur Farhod bilan tasodifan uchrashib sodiq do'stiga aylanib qolgan, mohir naqqosh va insonparvar shaxs sifatida talqin etilgan. Mihinbonu-bu yurt bekasi malika. Ismning kelib chiqishi hozircha noma'lum. Oy yuzli mazmunda. Bonu-Mihinbonu ko'zda tutiladi. Ko'pincha Navoiy Mihinbonuni shunday ataydi. Hovvo-diniy rivoyatlarga ko'ra-insoniyatning onasi-Moma Havo. Shoir bu yerda Mihinbonuni Momo Havoga o'xshatadilar. Uning Shirin xonasiga kelishini Momo Havoning jannatda makon tutganiga nisbat beradi. Afridun-fors-tojikcha ism bo'lib, uch hissa qudratli; jasur, dovyurak, yengilmas. Qadimgi Erondagi peshdodiylar sulolasiga mansub podshoh. Navoiy Faridunni "yaxshi ahloqli va odil" edi deb ta'riflaydi.

Diloro-fors- tojikcha ism, suyukli, maftun qiluvchi, qalb ziynati kabi mazmunda. 10-go'zaldan birining nomi. Ular fan ustalari.

Dilorum-dilga orom beruvchi, o'zbekcha, fors- tojikcha ism hisoblanadi.

Sumanbo'- fors-tojikcha, Yasmin isli qiz.

Sumanso- fors- tojikcha. Yasmin (jasmin) monand oq yuzli qiz.

Parichehra- o'zbekcha, parilardek ko'rkam yuzli, zebo qiz. Yana Parivash,

Parizod kabi o'xshash ismlar ham keltirilgan.

Mahvash-fors-tojikcha.Oyga o'xshash, oymonand yuzli. Shirinning yana bir nomlanishi. Sumanbar-oqbadan, go'zal; bub yerda Shirinko'zda tutiladi.

Kisro- sasoniylar tabaqasidan bir podshohning nomi. Bu yerda shoir Xusravni uning nabirasi deb ta'riflamoqda.

Hurmuz-Xusrav Parvezning otasi. Etimologik kelib chiqishi aniqlanmagan. Yaxshilik, ezgulik tangrisi, Mushtariy yulduzi nomi yoki Shamsiya oyining birinchi kunida tug'ilgan farzand ma'nosida.

Xusrav esa Sharq og'zaki ijodi va yozma adabiyotida keng tarqalgan obraz.Uning tarixiy ildizi sosoniy podshohlaridan Xusrav II Parvez (VI asr oxiri) faoliyatiga qadaladi.Ba'zi manbalarda u mukammal shaxs, Navoiyning ishq dostonida esa salbiy qahramon sifatida talqin qilingan. Xusrav-Xisrav fors-tojikcha,mashhur, dondor; nomdor, hukmron kabi lug'aviy ma'nolariga ega.

Parvez-lug'aviy ma'nosi: muzaffar, baxtiyor; Xusravning laqabi.

Bahrom-ko'kaldosh, ini Farhodning. Bahrom Cho'bin qadimgi Eronning kuchsiz podshohlaridan biri. Navoiy "Tarixi mulki Ajam"asarida yozishicha, u ikki yarim yil podshohlik qilgan.

Buzurg Ummid- elning bilimdoni,u yer ostidagi baliqdan ko'kkacha bo'lgan hamma narsani ochiq bilar, har qiyin ishda Xisravga rahnamo edi.

Dallatul muhtola- afsonalar bo'yicha o'z ayyorligi bilan nom chiqargan ayol. U Farhodga sovuq, yolg'on xabar keltiradi. Navoiy bu nomni obrazning tashqi va ichki dunyosi asosida tanlagan. Ijodkor tanlagan ismlar shaxs fe'l- atvoriga mosligidan tashqari qahramonlarning harakat va taqdirlariga ham mutonosiblik hosil qiladi.

Sheruya-Xusravning o'g'li. Ismning etimologiya eroniy ismlar sirasiga kiradi. Adolatsiz hukmdor va o'z otasining qotiliga qo'yilgan nom.

XULOSA

Xamsa Alisher Navoiy ijodining yuksak cho'qqisi «Xamsa» asari (1483-85)dir, shoir birinchilardan bo'lib, turkiy tilda to'liq «Xamsa»yaratdi va turkiy tilda shunday ko'lamdor asar yozish mumkinligini isbotlab berdi. «Xamsa» tarkibiga «Hayrat ul-abror», «Farhod va Shirin», «Layli va Majnun», «Sab'ai sayyor», «Saddi Iskandariy» kabi dostonlar kiradi. «Hayratul-abror»da hamd, munojot, na't, hayrat boblaridan keyin shoirning Yaratganga, borliqqa, tabiatga, insonga bo'lgan falsafiy, ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, ilmiy, ma'rifiy, axloqiy va estetik munosabati aks ettirilgan.

Podshoh bilan ulusning insonlik nuqtai nazaridan ayirmasiz, farqsizligini, podshohning hunar, axloq, adl, insof, mantiq, taqvo yo'lida ulusdan o'ta olmaganini anglatish bilan o'zining adolatli shoh haqidagi qarashlarini anglatadi. «Farhod va Shirin»da qahramonlar sevgi sarguzashtlari orqali insonning tarix va kelajak oldidagi vazifasini belgilaydi, insonlik faqat muhabbatda emas, balki o'sha sharafli nomning himoyasi orqali ekanini uqdiradi. Sharq tarixidagi Xusrav va Shirin voqeasini badiiy jihatdan qayta ishlab, Farhod orqali o'zining komil inson haqidagi qarashlarini ifoda qilgan.

Navoiy dostoni orqali Firdavsiy, Nizomiy, Dehlaviy an'analari yangilangan bo'lsa, undan keyin bu syujet turk mumtoz adabiyotining o'zak muammolarini hal etishda asosiy

o`rin tutdi va bu yo`nalishda Ahmad rizvon, Jaliliy, Harimiy, Bafqiy, Urfi Sheroziy, Lamiiy, Nizoriy v.b. dostonlari yaratildi. «Layli va Majnun» dostonida arab ertaklari orqali ma`lum syujet o`zining tugal shaklini topdi, unda ishq falsafasi betakror uslubda ifoda qilindi.

Keyinroq yaratilajak Fuzuliy, Andalib, Sayqaliy dostonlari uchun ma`naviy zamin bo`ldi.

«Xamsa» tarkibidagi «Sab`ai sayyor» va «Saddi Iskandariy» da shohlik bilan bog`liq masalalarni birinchi o`ringa olib chiqdi. Bu dostonlar xamsanavislik an`anasida o`zining ijtimoiy-siyosiy xarakteri va originalligi bilan ajralib turadi. «Xamsa» ga ustoz Abdurahmon Jomiy (1414-1492) yuqori baho berdi.

O`R FA ShI qo`lyozmalar fondida 15-20 asrlarda ko`chirilgan 166 qo`lyozma saqlanadi. Ulardan 84 tasida beshlikning hamma dostonlari berilgan. «Xamsa» haqida xorijiy olimlar A.Vamberi, J.Malokolin, F.Richard, L.Vari, Y.Ekman, E.Partelet; rus tadqiqotchilari I.Krachkovskiy, V.Bartold, E.Bertels, Konrad, B.Jirmunskiy, A.Yakubovskiy, A.Semyonov; turk olimlari F.Ko`prulu, A.S.Levend, K. Eraslon; ozar olimlari H. Arasli, G. Aliev; o`zbek olimlari Fitrat, I.Sulton, V.Zohidov, A.Qayumov, T.Jalolov, Sodir Erkinov, S.Nazrullaeva, A.Abdug`afurov, M.Hakimov, S.Hasanov v.b. ishlari ma`lum. O`zMUda «Xamsa» ni tadqiq etish borasida B.Qosimov, B.Akrom, H.Boltaboev, A.Erkinov, D.Farmonova tadqiqot ishlari olib bormoqdalar.

Navoiy asarlari yanada kengroq o`rganilsa, shaxs nomlarining o`zi atagan qahramonlar xarakteriga mutlaqo munosib ekanligiga yanada iqror bo`lasiz. Hazrat Navoiy keltirgan har bir obraz o`z fe'l-atvoriga mos surat va siyratga, qolaversa ichki dunyosini, maqsad va qarashlarini ochib bera oladigan nomga ega obrazlardir. "Xamsa" asaridan boshqa devon-u dostonlarida ham bu fikrlar isbotini ko`rish mumkin. Xamsa Alisher Navoiy ijodining yuksak cho`qqisi «Xamsa» asari (1483-85)dir, shoir birinchilardan bo`lib, turkiy tilda to`liq «Xamsa» yaratdi va turkiy tilda shunday ko`lamdor asar yozish mumkinligini isbotlab berdi.

«Xamsa» tarkibiga «Hayrat ul-abror», «Farhod va Shirin», «Layli va Majnun», «Sab`ai sayyor», «Saddi Iskandariy» kabi dostonlar kiradi. «Hayratul-abror» da hamd, munajat, na`t, hayrat boblaridan keyin shoirning Yaratganga, borliqqa, tabiatga, insonga bo`lgan falsafiy, ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, ilmiy, ma`rifiy, axloqiy va estetik munosabati aks ettirilgan.

Podshoh bilan ulusning insonlik nuqtai nazaridan ayirmasiz, farqsizligini, podshohning hunar, axloq, adl, insof, mantiq, taqvo yo`lida ulusdan o`ta olmaganini anglatish bilan o`zining adolatli shoh haqidagi qarashlarini anglatadi. «Farhod va Shirin» da qahramonlar sevgi sarguzashtlari orqali insonning tarix va kelajak oldidagi vazifasini belgilaydi, insonlik faqat muhabbatda emas, balki o`sha sharafli nomning himoyasi orqali ekanini uqdiradi. Sharq tarixidagi Xusrav va Shirin voqeasini badiiy jihatdan qayta ishlab, Farhod orqali o`zining komil inson haqidagi qarashlarini ifoda qilgan.

Navoiy dostoni orqali Firdavsiy, Nizomiy, Dehlaviy an`analari yangilangan bo`lsa, undan keyin bu syujet turk mumtoz adabiyotining o`zak muammolarini hal etishda asosiy o`rin tutdi va bu yo`nalishda Ahmad rizvon, Jaliliy, Harimiy, Bafqiy, Urfi Sheroziy, Lamiiy, Nizoriy v.b. dostonlari yaratildi.

«Layli va Majnun» dostonida arab ertaklari orqali ma`lum syujet o`zining tugal shaklini topdi, unda ishq falsafasi betakror uslubda ifoda qilindi.

Keyinroq yaratilajak Fuzuliy, Andalib, Sayqaliy dostonlari uchun ma`naviy zamin bo`ldi.

«Xamsa» tarkibidagi «Sab`ai sayyor» va «Saddi Iskandariy» da shohlik bilan bog`liq masalalarni birinchi o`ringa olib chiqdi. Bu dostonlar xamsanavislik an`anasida o`zining ijtimoiy-siyosiy xarakteri va originalligi bilan ajralib turadi. «Xamsa» ga ustoz Abdurahmon Jomiy (1414-1492) yuqori baho berdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Shavrkhat Mirziyoyev. Erkin va faravon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. Toshkent: O'zbekiston, 2016 19-b
2. Узбек тилининг тарихий лексикаси. Тошкент: Фан, 1972.
3. Н.Маллайев. Узбек адабиёти тарихи. Тошкент: 1965.
5. Т. Ахмедов. Навоий ва ижодий сабоқлар^оявий ният ва ижобий образ. Тошкент: Фан, 1981.
6. Э.Бегматов. Номлар ва одамлар. Т: Фан, 1987.
7. Т. Корайев, Р. Вохидов. Адабий тахаллуслар хакида. Т: 1977.
8. Т. Жалолов. Хамса талкинлари. Тошкент: 1968.
9. Б.Бавоев. Кухна сузлар тарихи. Тошкент: Фан, 1981